

דניאל בן-נחום

ישראל רוזנצווייג ההוגה והמבקר

שלושים לנותרו

במשך שנים התהלך בינינו ישראל רוזנצווייג, כעל-בהונות, וכאילו בשולי החיים, כשהחרב לא תלויה מעליו — אלא נעוצה בליבו. הוא ידע היטב, וכך המשיך בעבודתו מבלי להירתע מאימת המוות, מלהט החרב הי- מתהפכת; ידע אושר בחיק משי- פחתו, בחברת רעייתו, הסופרת נעמי פרנקל, תבדל לחיים, ובתו הקטנה, בחברת ידידיו — אנשי קיבוצו וכך — יום אחד לאחר סיום עבודתו בבית-החרושת, כרע נפל.

אך כעין מחיצה בלתי-נראית, אך מוחשית מאוד, חצצה כל אותן שנים בינו לבין ידידיו, שראיתי עצמי כאחד מהם. וצל הנעלם הגדול ריחף על שיחתו הנבונה, המתונה והעצורה, גם כשהיא קולחת ברגש, על ראשו כבד-המחשבה. איש נעים-שיחה היה, היודע להקשיב לזולתו, מעוררו לביטוי דעתו, ובעל- מחשבות היה, שהמחשבה אינה לו אמצעי-עזר, הכפוף למישהו ולמשהו מחוצה לו, אלא אווירת- חיו של אדם, כעין מעצמה בלתי-תלויה. הוגה דעות — לא רק בזכות היסודיות, השיטתיות בהגותו, שהתפשטה על פני תחרי- מים שונים (ביקורת-ספרות, פיי- לוסופיה, היסטוריה, מארכסיות, בעיות קיבוץ) אלא בהיותו חושב על אחריות-עצמו, דורך בשבילו המיוחד, מחפשי-דרך.

יכולת להשכים או לא להשכים להשקפתו בעניין זה או אחר, אך לא יכולת שלא להעריך את יושרו האינטלקטואלי, את חרות- והמחשבה, שהיא סגולת-היקר ו- הנחת-האב של כל הגות אמיתית. והיה בו הצירוף הנדיר של ענווה, מתינות ותוקף פנימי הי- אופייני לתלמיד-חכם יהודי. על שום-צירוף זה, שלא תמיד עשאו מקובל על רבים, אהבתיו וכיבד- תיו. אהבתיו גם על כך, שהני- תוח הנוקב, ההגיון הקר מעולם לא הפיג בו את חוס-הרגש, את מתת-הרעות. איש תנועה מובהק, נושא בעולה כמורה ומחנך, כ- מרצה ומסביר, כעורך ומהדיר את ספרי-היסוד שלה. עורך בעל טעם ובעל סגנון מובהק, יושב שבעה נקיים על כל תג, שמעולם לא אצה לו הדרך, אך אינו מוצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, פשוטו כמשמעו. איש תנועה — שאינו מקבל תורות ודפוסי-מחשבה מן המוכן, ולא רק מסכם ומותח קו, אלא גם פותח ונוטה קו לבאות. ער וקשוב לתמורות, מחבב סימני-שאלה יותר מסימני-קריאה, מתוך הנחה שהספק הוא אבי האמת. לעטו שייך המאמר היסודי ביותר, ש- נכתב אצלנו, על התמורות הי- רעיוניות בסוציאליזם, העולמי, בשנים האחרונות, ועל הבעיות הניצבות לפניו. כמאמין גדול בקיבוץ, בעתידו ובכוחו היוצר, שאף לחידוש-ערכיו והנחלתם ל- ציבור, להפצת מעיינותיו חוצה; ולכן כאב את המחדלים, התריע על הסכנות בעיקר על סכנת הי- שגירה, ההתאבנות, הדילדול הי- פנימי. באחד ממאמריו בשאלות קיבוץ כתב נגד החינוך לבינוני- יות, ל"שביל-הזהב", העשוי ל- הצר את צעדיו של החניך, יוצא- הדופן מבחינה כלשהו, שדווקא הוא נושא לפעמים בחובו את גרעין החידוש, ההתקדמות. מא- מר זה עורר בשעתו סערת-התנג- דות, ואף-על-פי-כן היפנה את תשומת-הלב לבעייה שאינה אופ- יינית לקיבוץ ולחינוך הקיבוצי, אך אין היא פוסחת על סיפם. ולא במקרה עסק בשנותיו הי- אחרונות בעבודה מדעית על אריה די מודינה, ההומאניסט הי- יהודי-איטלקי, שהיה יוצא-דופן בעולם התרבות היהודית של הי- מאה ה"ט, ומבשר תקופה חד- שה בשאיפת הדעת שלו, בהתי- קוממותו על תורת-הסוד ששלטה בכיפה, בספקות הנוקבים ששם להם הסתר-פנים.

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

לא רבה בכמות ירושתו של ישראל רוזנצווייג בתחום ביקורת הספרות; אך כבדת-משקל, כבדת הגות. אין הוא מסתפק בשיחזור ההתרשמות והתוויה הבלתי-אמצ- עית של הפגישה עם היצירה הי- ספרותית, ואינו מצטמצם בניתוח סמאנטי-צורני גרידא של דרכיה ואמצעיה הטכניים, אם כי אינו בוסר גם באלה; אלא מתאמץ הוא להדור ל"משמעותם של סמ- לים", למוטיבציה הפנימית, הי- קובעת את הגישה הספרותית ו- הדפוסים הצורניים, המעוגנת בי- הווייתו של הדור ובעיותיו שלו. מתוך גישה זו נכתבה מסתו המקיפה על עגנון, הקובעת ברכה לעצמה בספרות העשירה העוס- קת ביצירתו של האמן הדגול. הוא מתחקה על דרכה מן השלי- מות הנאיבית, לכאורה, של נוסח-

תה הראשונה ועד לפיצול הנפשי והמבוכים הרוחניים המאפיינים את גילוייה האחרונים. מתוך נקודת-מוצא פילוסופית בוחן ישראל רוזנצווייג, בהרצאה תמציתית, את בעיות הספרות הי- ישראלית הצעירה: "הבנת היחס שבין התוכן והצורה יש לה קשר עם אחדות הסובייקט והאובייקט של הספרות". הפרת האחדות הזאת, היא, לדידו, יסודה של רהתנכרות, של חוסר-הקומוני- קאטיות בספרות המודרנית, הי- צומחת מתוך חברה שבה גוברת חלוקת העבודה החברתית ומת- חוללת "היערכות חדשה מתמדת בין היחיד והכלל". הסופר נתון איפוא ב"סיטואציות-גבול", המג- ביהות "חיץ בין הסופר לבין יצירתו" ומביאה אותו לידי פיי- צול האישיות ב"היותו חייב להכ- ריע בין מצפונו האישי למצפונו הכללי". אך אין זה מצב של חוסר-ברירה, שכן כל סיטואציה תיבעת בחירה בין אלטרנאטיבות

ישראל רוזנצווייג

מוסריות שונות". אף הספרות הי- ישראלית הצעירה מצביעה על איי-כולתו של האדם הצעיר ל- המשיך את חייו בתנאים הנתו- נים".

אופיינית לגישתו המוסרית (הברנרית!) של ישראל רוזנ- צווייג היא האזהרה מפני הסתח- פות בשכרון-הוויה סתמי ובהלל ליצרי אנוש ומעלליו (בביקורת על "ארץ הצהריים" לע. הלל): "אסתטיקה תלושה, המתייחסת באדישות לבעיות החברה, ולו גם תהא זאת התפעלות מן הי- טכניקה החדשה, מוליכה רק לבארבאריות. ומה נאמר על משורר יהודי, שאינו חש בקירבה המחרידה הזאת..." (1951)

ומאידך בוויכוח על הספרות הסובייטית ב"תקופת ההפשרה" (1963) מוקיע הוא את הזיוף בי- תפיסה "הזידאנובית" על "העדר קונפליקטים בין היחיד והחברה הסובייטית" ואינו נתפס לאש- ליה, כי כבר נפתחה הדרך ל- התפתחות חדשה, שכן "עוד לא קנתה לה שביטה הדעה, כי תחום הסיפרות והאמנות אינו ניתן למישטור באמצעות מוסדות הי- מפלגה ואישיה". וה"הכוח היוצר של האדם הסובייטי המתעורר עכשיו בהריחו אך מעט חירות בתחום הרוח — נתון עכשיו לפני סכנת השתקתו-מחדש".

במסתו הגדולה על "ימי צקלג" (1963) מעמיק י. רוזנצווייג בי- תשתית יצירתו הגדולה של ס יזהר, "החזור לימי המלחמה כדי לעשות את חשבון הנפש שלאחריה": זו "הבחירה בסיטור אציות-גבול" — על גבול היש והפליאה, — שבהם האדם ניצב תמיד על פרשת דרכים וכל שגיי- אה — גורלית". הוא עומד על נקודות התורפה ביצירה זו: "הי- אוטנטיות הכאוטית", שהיא בי- בחינת אמת ללא הכרע המשתמ- עת לפנים הרבה", הגורמת לחור- סר אינדיבידואליזציה גמורה של הדמויות, המופיעות כ"ווכחן קור- לקטיבי רב-פנים". תשומת-לב מיוחדת מוקדשת במסה לדמות המרכזית: קובי — "קטיגור, סניי- גור, ניהיליסט ורוצה-להאמין, חבלן ומשורר", "המתקומם על כל חובת-המשך, על חובת-הרציי- פות, ורוצה קודם-כול להיות אנוי, ומה שיש ביי".

וישראל רוזנצווייג מסכם בי- פסוקים חטובים, שמלוא משמער- תם נחשפת רק בימינו: "כשם שיש זכות לדור החדש לחדש מורשה, כן יש זכות לדור החולף להוריש את מורשתו". "כל שכן שמורשה זו היא גור- פה חידוש של דור אחרון בלבד. אך אחראי יותר מן הדור היורש הוא הדור המוריש. הוא חייב להוריש לא בלבד מה שכבר עשה אלא את הייעוד, את הצוואה לעשות מה שהיה בדעתו לעשות ועדיין לא עשה. שאם לא כן — יישאר הדור החדש עם שמייס- ריקים ואלוהים שותקים על אד- מה סדומית". האין לראות בדברים אלה אח- צוואתו של י. רוזנצווייג לנו, לבני-דורו?